

ELSŐ KÖNYV.

A' POLGÁROK SZEMÉLYBELI JUSSAIKRÓL 'S
MINÉMŰSÉGEIKRŐL.

ELSŐ RÉSZ.

Az Időkorról, és az attól függő Jussokról.

§. 28.

Minthogy a' nem törvényes időkorú (*ætatis illegitimæ*) az az, a' tizenkét esztendőn alól lévő személyekről olly erősen teszi fel a' törvény, hogy a' polgár-társasági életben előforduló dolgokra, 's a' magok javaikkal való bánásra elégséges értelemmel nem bírnak, hogy az ellenkezőt megpróbáltatni sem engedi: ebből önként következik, hogy a' magok javaikat, akármi úton módon szállottak légyen is azok ő reájok, még arra az esetre sem rendelhetik, 's nem ajándékozhatják senkinek, ha meg találnának halni; annyival inkább nem avatkozhatnak ollyan szerződésbe, a' melly az ő személybeli jussaiknak vagy akárminémű javaiknak, még életekben, legkissebb folytatkozására vagy sérelmére szolgálna.

§. 29.

Következik továbbá, hogy törvényállásra, perlekedésre teljességgel alkalmatlanok, és hogy

az ő sérelmeket megkeresni, javaikat óltalmazni 's visszaszerezni, a' Szülék, a' Tútor, a' Földes-
Uraság 's a' közönséges Fiskus dolga.

§. 50.

Ha pedig a' 12 esztendőt bétöltötték, már ek-
kor törvényes időkorúak (ætatis legitimæ)
's akár férjfi, akár leány-gyermekek légyenek, tör-
vényt állhatnak, Prókátort vallhatnak, 's a' ma-
gok javaiknak urai lévén, azokról, a' mi a' sze-
mélybeli tehetséget illeti, arra az esetre, ha meg-
találnának halni, szintúgy mint akárki ren-
delést tehetnek, minthogy míg élnek, az ilyen
rendelesnek vagy ajándéknak semmi ereje nints,
halálok után pedig kárt és fogyatkozást nem
szenyvedhetnek.

§. 51.

De míg a' teljes időt (ætatem perfectam)
el nem érték, a' férjfiak t. i. a' 24, a' leányok a'
16 esztendőt bé nem töltötték, akár személyes
jussaikat, akár javaikat nézzük, magok kárára,
az újabb törvény szerént, a' Szülék, Tútorok vagy
Curátorok megeggyezése nélkül, épen olyan si-
keretlenül és foganatlanul alkudnának rendse-
rént, mint a' régi törvény erejével, a' nem tör-
vényes időben, akárminémű jussaikról és java-
ikról egyáltalában alkudtak, 's ma is alkusznak.

§. 52.

Kivéven t. i. a' magok keresményeket (vagy
pedig egyéb javaikat, annyiban a' mennyire a'
magok keresménye kiterjed) minthogy ezekkel
azt tehetik, a' mit Verbötzi szerént 1802. előtt
akármilyen névvel nevezett javaikkal tehettek.

5. 55.

Eladhatják, elajándékozhatják, 's akármiféle

módon elidegeníthetik hát azokat; de ellenben ezen tetteket, a' Cúriának némelly ítéletei szerént ugyan, a' férjfiak egyáltaljában és minden külömbség nélkül 24 esztendő korok előtt, Verbö-tzi és némelly más ítéletek szerént pedig, az a-dósság tsinálását 's elengedését, 's jószágok zálog-ba vetését a' férjfiak 16-dik, az ingóbingo jószá-goknak elidegenítését 18-dik, az asszony-szemé-lyek mind ezeket 14-dik esztendejeknek eltelése előtt; a' fekvő jószágok' örök eladását a' férjfiak 24-dik, az asszonyok vagy a' 16-dik esztendejek előtt, vagy legalább házasságoknak első eszten-dejében, a' Káptalan, Konvent, vagy az Ország nagy Bíráji előtt megmásolhatják, vissza-húzhat-ják, mellyet ha nem tselekedtek, a' szerződés vál-tozhatatlan lészen, de ha megmásolták és vissza-húzták, a' 16-dik esztendejektől, hogy ha pedig a' szerződés későbbben történt, a' megmásolástól számlálendő 52 esztendők alatt, annak megerő-telenítésére, ők magok perelhetnek, 's az eladott jószágot pénzen vissza-válthatják; örököseiknek pedig az a'féle jószághoz egyedül tsak úgy le-het jussok, ha az nem örökösen, hanem zálogba van eladva.

§. 54.

A' millyen hatalmok vagyon a' nem teljes, de törvényes életkorú személyeknek a' magok ke-resményekkel való bánásra nézve, épen olyan-nal bírnak 2-szor a' 16-dik esztendőnek eltelése után hajadonságba maradt, de még a' férjhezme-netel rendes idejét meg nem haladt, következés-képen a' Tútorság alól fel nem szabadúlt leá-nyok, és 5-szor a' teljes idő-kor elérése előtt a' Felsőség által a' Curátorság alól felszabadított

férjfi személyek az, ősi fekvő jószágokra nevezve is, szabadon és foganatosan; eladhatják t. i. azokat örökösen is, de meg is másolhatják, és megerősítettetni kérhetik az eladást az asszonv-személyek házasságoknak első esztendejében, a' férjfiak 24-dik esztendejeknek eltelése előtt, és a' jószágot, mint feljebb mondódott, pénzekért vissza-szerezhetik: ha pedig a' mondott idő alatt meg nem másolták, épen úgy fog a' jószág nézetni, mintha azt az asszonvok férjhezmenetelek után, a' férjfiak pedig 24 esztendő korokban adták volna el.

Mivel tehát a' nem teljes, jóllehet törvényes idejű, 's Tútor vagy Curátor alá tartozó személyeknek minden kötelezések, mellyekből károk következhetne, a' feljebb elbadott három eseteken kívül már ma szintén úgy semmiknek tartatnak, mint a' nem törvényes időbelieké: — önként következik, hogy az a'féle kötelezéseknek ereje nem függ az érettebb időkortól, 's annak elérése által meg nem erősödik (mint a' három mondott esetekben, a' törvény által meghatározott esztendők elfolyása után meg szokott erősödni): és hogy azokat, mint akármelly törvénytörvény által félre tevődhetők, sem megmásolni, az az: közönséges helyen visszahúzni, sem erőteleníteni nem szükséges.

§. 55.

Következik továbbá: hogy az olyan személyek által eladott jószágot, nem csak maga az eladó, hanem örökösei is, még pedig nem zálogos vagy erőtelenítő (Invalidatorius), hanem az örökösödés bírása előtt, az eladásnak félre-tételére (ad sepositionem) intézendő, és nem csak 52 esztendő előtt, hanem, hogy ha az idő-

múlta ottan ottan megháborított, akár mikor indítandó perrel vissza-vehetik, még pedig hanemha az Alperes megbizonyítja, hogy az általa adatott pénzből valami a' felperesnél megmaradt, és az azzal gazdagabb lett, vagy pedig hogy annak valami keresménye (peculiuma) vagyon, ingyen és épen úgy, mint a' mellyek a' törvényes idő előtt adattak el.

§. 56.

Holott, a' mondott három esetekben (valamint 1802. előtt a' törvényes, de nem teljes idejűek minden más szerződéseikre nézve is szokásban volt) az időkor hijjánossága, és a' megmásolás tekintetéből, nem az örökösöknek, hanem csak magának az eladónak, annak is pedig csak 52 esztendőök előtt van arra jussa, hogy a' maga tettét, noha azt ideje korán megmásolta, megerőtlenítetni, és a' jószágot magának pénzért visszaadni kérje.

§. 57.

A' teljes idejű férjfi, és a' férjhez ment, vagy hajadonságban rendkívül tovább maradt, következképen a' Tútorság alól a' Felsőség által vagy nyilvánságosan, vagy csak elnézve felszabaddított asszony-személyek, a' magok tulajdon (nem pedig életben lévő szüléik) jussaikról 's javaikról olly erősen alkudhatnak, hogy kivéven egyedül csak az atyafiak közt lett osztályt, semmit ő nékiek a' magok tettek ellen mozdítani nem lehet; mert hogy az ollyan szerződés, a' mellyhez tsalárdság, erőszak, tévelység járult, a' nélkül is mindég foganatlan, azt a' józanokosság is tanítja. Hogyha tehát adósságot tsinálnak, azt fizetni is tartoznak; de ha hamarabb meghalná-

nak, mint szüléik után örökösödhetnének, és semmi keresmények nem volna, oda vészett.

§. 38.

De az ő örököseik a' nemes, néhol pedig más szabad fekvő jószágoknak is örök eladása ellen, (p. o. a' Hajdúk, Jászok és Kúnok közt) az ösiségen minden igaz ok vagy szükség nélkül tett sérelem miatt panaszolkozhatnak, és a' jószágot pénzekért vissza-kívánhatják (ob præjudicium, ex præjudicio).

§. 39.

Holott az ingó-bingó, jóllehet ősi javaknak az élők közt, és nem a' halálra való tekintetből lett elidegenítését (hanem ha az elidegenítőnek keresményéből helyre lehetne azokat állítani) békével eltérni, a' zálogba adott akár ősi, akár nem ősi fekvő jószágokra nézve pedig a' kötött esztendőket eltelését elvárni tartoznak.

§. 40.

Oda megyen hát ki a' dolog rövideden, hogy a' kötelezés 12 esztendő előtt egyáltalában semmi, azután a' teljes időig rendszerént (in regula) hasonlóképen semmi, néha ugyan erős, de megmásolható; a' teljes idő vagy férjhez menetel után pedig magára az alkuvó személyre nézve, rendszerént erős és másolhatatlan, néha pedig, de igen ritkán, erős, hanem ő általa is megmásolható.

§. 41.

Mindent elkövetett a' törvény, hogy az ifjakat az ő javaikra ásítozó, és ő nékiek a' vesztegetésre alkalmatosságot adó tsalárdok ellen bátorságba tegye; sőt az újabb időben, sokkal kevessebbet bízik hozzájuk, és hogy szerződéseikkel

kárt ne tegyenek magoknak, szükségesnek tartotta őket jobban megszorítani, vagy inkább nekik jobban kedvezni, mint ez előtt három négy-száz esztendővel; arról nem tehet ha a' magok jószágokat szántszándékkal elrontják, és hasznavehetetlenekké teszik; arról se, ha másoknak tesznek kárt; 's minthogy az ilyen esetben semmit se rendelt rólok különösen, azt kell megtartani, a' mit közönségesen rendelt; melly szerint tartoznak a' kárt megtéríteni, ha van miből (akár felül vagynak a' 12 esztendőn akár alól), ha nints miből, a' kár pedig 12 esztendőn felül történt, vagy alól ugyan valamivel, de elegendő eszesség vagy különös rosszóság tapasztaltatik a' gyermekben, kivált ha a' kár téteményből (ex facto commissivo) nem pedig elmulasztásból (ex facto omissivo) származott, és sem a' kárvallott ember nem akarja várni míg lessz valamije, sem pedig a' szülék érettek fizetni nem akarnak, által tartozik ötét adni a' bíró a' kárvallott embernek, hogy szolgálatjával tegyen eleget.

§. 42.

Ez a' matéria, mellyet eddig előadtunk, az egész magyar törvényben legszövevényesebb ugyan, de még is azt tartom, hogy némelly, tsekély ítéletem szerint, hibás vélekedések, mellyeket vagy nyomtatásban olvastam, vagy discursusban még fő-emberektől is hallottam, minden igazok nélkül tsúsztak belé; p. o. azért hogy az újabb törvény, mellyhez eddig ragaszkodtunk (ú. m. 21:1802.) midőn a' Szülék, Tútorok és Curátorok alatt lévő, és semmi szerzeménnyel (Peculiummal) nem bíró személyeknek kötelezéseit megsemmisíti, tsak Contractus Obligatoria-

les emleget, onnan nem következik, hogy csak az adósság tsinálásnak akart volna gátat vetni, azt pedig elnézze, hogy az ifjú az adósságot elengedje, vagy költsön pénzt nem kaphatván, contractu obligatoriali jószágát adja el, 's az árát elvesztegetvén, pénzért tartozzon azt vissza szerezni (azt is csak úgy, ha az eladást 's a' t. illő helyen és módon megmásolta 's a' t.) És így több kárt tehessen magának, mint ha adósságot tsinált volna, és azt tartozna fizetni.

§. 45.

Az se következik 2-szor, hogy ha szükséges adósságot tsinált, p. o. élelemért, ruházatért, tanításért) azt ne tartozzon fizetni (mert azt, ámbar a' gyermekeknek semmijek se volna is, a' szülék is tartoznak); sőt, a' nem szükséges, de hasznos adósságot is tartozik az ifjú fizetni, a' mit p. o. gazdasága előmenetelére fordított, csak hogy szükséges és hasznos voltát az adósságnak a' hitelező tartozik próbálni; de ha az atya fiját oskolába küldvén, hozzája illő ruházattal felkészítette, e' pedig ruházatját elvesztegetvén, hitelben posztót vagy ruhát vett, nem mondhatja azt a' kereskedő, vagy szabó, hogy az úrfi külömben oskolában nem járhatott volna, és így tartozik az atya fizetni vagy akarja vagy nem. Ettől kell vala megtudakozni, akar é rossz fijának más köpenyegét tsináltatni vagy nem, akarja é azt taníttatni vagy nem? A' posztót vagy ruhát vissza-veheti a' ki adta, valamint az atya is a' magáét akárhol találja vissza-kívánhatja ingyen.

§. 44.

Az se következik 5-szor, hogy a' kinek p. o.

van száz forint keresménye (peculiuma), ezerig kötelezhette magát 's ösi jószágát az alatt a' szín alatt, mert a' törvény az olyan személyeknek kötelezéseit semmisítette meg, a' kinek semmi peculiuma sintsen; ennek pedig van száz forintja. Én azt tartom, hogy a' 900 forint elveszett, 's abból, a' mi az adósnak nem peculiuma, nem lehet azt megvenni, sőt, hogy még a' későbbi peculiumra sem terjed ki, annyival inkább nem erősödik meg, nem lesz megvehetővé a' teljes időnek elérése által; az ezer forinton eladott ösi jószágot is csak száz forinton váltja ki. De ha magát teljes idejünek hazudta, büntetést érdemel, 's eleget tenni tartozik.

§. 45.

Nem következik 4-szer, hogy a' 12 esztendős vesztegető úrfi adósságát 's jószága eladását megsemmisíthesse ugyan a' bíró, és a' jószágot annak ingyen adathassa vissza azon az okon, mert neki Curátora van, 's ő reá a' Magistrátus vigyáz; de ellenben a' 15 esztendős szegény elhagyattatott, és a' tsalárd emberek által megsalattatott gyermeknek adósság-tsinálását, 's jószága eladását többnek tartsa semminél, 's azt hanemha közönséges helyeken megmásoltatott, 's a' királyi Táblán megerőtlenítettett, helybehagyja, az adósságot a' gyermekkel fizettesse, 's jószágát pénzért adassa neki vissza, az alatt a' szín alatt, mert a' törvény az olyan ifjúnak szerződését semmisítette meg, a' ki Szülék, vagy Tátor, vagy Curátor hatalma alatt van, ő pedig nintsen, mert a' Magistrátus nem gondol vele.

Ezen vélekedést azzal is óltalmazták, hogy ha az olyan, a' Magistrátus által elhagyattatott

árva adóssága nem fizettetik, nem kapnak pénzt ószágaik javítására és szükségek pótolására, és így jobb nekik, ha az ő adósságok kötelezőnek tartatik; holott nem a' szükséges és hasznos adósságokról van a' kérdés, (a' mellyeket az is tartozik fizetni, a' ki akkor nem is született, mikor a' más pénze az ő hasznára fordított) hanem a' károsokról. Azokról a' személyekről beszél a' törvény, a' kik Curátor alatt vagynak, az az tartoznak lenni (akár vagynak akár nem); mert fel se teszi, hogy a' nélkül volna valamely kisebb idejű személy; ha pedig a' Felsőség hibája miatt a' nélkül van, nem lehet annak rosszabbul dolga, mint a' Curátor alatt lévőknek.

§. 46.

Utóljára onnan, hogy a' Magisztrátus, valamely férjfi személyt, a' teljes idő-kor előtt a' Curátorság alól felszabadított, nem következik, hogy azt mindenben úgy kellessen tartani, mint teljes időkorú személyt, és hogy az örök vallást 24 esztendő koráig meg ne változtathassa; mert jóllehet maga kérte a' felszabadíttatást, az által, mint a' fő-törvényszék ítélete is tartja, le nem mondhatott a' kisebb idejűség jussairól, a' Magisztrátus se foszthatta meg azoktól, hanem csak annak terhétől; hogy t. i. szükségtelenül ne fizessen a' Curátornak.

§. 47.

Azt tartom, hogy kétségesebb kérdés ezekbenél, mit kelljen a' *peculium* on érteni, a' mellyről a' teljes idő előtt is (jóllehet bizonyos ideig másolhatóképen) azt teheti az ifjú, a' mit akar? A' ki azt találná mondani, hogy ez nagyon világos dolog, az nem hinné azt, hogy ez a' deák

szó a' Római Íróknál, még a' törvénytudóknál is, néha minden tulajdont tett, néha pedig igen keveset. Nálunk, ha a' gyermek az annya hasában vagy tsetsemő korában árván marad, a' mi az ő jószágából azon szempillantattól fogva be jön, az neki mind maga keresménye, 's tizenkét esztendősnél nagyobb korában tehet róla testamentomot, ha száz ezerekre menne is; de talám nem olyan peculiuma, mellyel a' halálra való tekintet nélkül is azt tehesse, a' mit akar; az bizonyos, hogy a' fáradsággal, munkával, szolgálattal keresett jószág olyan, 's az is olyan a' mit megsugorgatott abból, a' mit költő-pénznek kapott a' szüléitől vagy Curátorától; hát az olyan é, a' mit testamentomba kapott vagy ajándékba, vagy pedig az úton talált? A' Római katonának peculiuma volt az is, a' mit néki akárki ajándékozott.

MÁSODIK RÉSZ.

Az Ekklesiái Személyekről.

§. 48.

Azok közt a' személyek közt, a' kik az előjárók hatalmán kívül semmi magános hatalom alatt nintsenek, sőt azok között is, a' kikből az ország Rendjei állanak, legelső helyen vagynak a' Prælátusok vagy fő Papok, t. i. a' Római Catholicus, Görög Catholicus, és nem eggyesült Görög Érsekek és Püspökök, némelly Apáturak és Præpostok.

§. 49.

Külömben az ekklesiái személyek, még a'

Prælátusok is, vagy világiak vagy szerzetesek. A' világiak, minthogy semmi fogadást nem tettek, szülei, osztályos attyokfiái, sőt testamentom által mások után is örökösödhetnek. Testamentomot magok is tehetnek, az alsóbb rendűek ugyan minden keresményekről, a' fő Papok pedig (hanem ha a' fejedelem többre adna engedelmet) ekklesiái jövedelmekből lett szerzeményeknek tsak harmad részéről.

§. 50.

A' szerzetesek, mivelhogy a' szüzességen 's engedelmességen felül a' szegénységre is fogadással kötelezték magokat, semmlyen személyes tulajdont nem bírhatnak ugyan: mindazáltal nem tsak az, hogy minden szerzetes-rendnek ingó-bingó jószágga, tőkepenze lehet, hanem vagynak olyanok is, a' mellyek régi fekvő jószágait birhatják, ha mindjárt azokat újabb szerzeményekkel nem szaporíthatják is. Illyenek vóltak régen a' Paulinusok, Jésuiták, ma pedig illyenek a' Benedictinusok, Præmonstratensisek és Cisztersiták.

§. 51.

Hogyha valaki az illyen rendbe be lép, az ösi (legalább fekvő) jószágból ötöt illető jusnak (öt ezer forintot meg nem haladható) tizedrészét még szüleitől is pénzben megkérheti, 's magával a' klostomba viheti; melly pénz, ha ő fogadástétel után hal meg, a' klostornál marad; ha pedig a' próbaesztendő eltelése 's fogadás letétele előtt a' klostorból kijönne, azt magával visszahozza, 's abban, valamint szüleinek minden egyéb jószágaiban örökösödik, és testvérjeivel osztozik.

§. 52.

A' ki pedig olyan szerzetes-rendbe áll, a'

melly fekvő nemesi jószágot vagy épen nem, vagy csak a' jóltévők által a' magok keresményekből ajánlottat, zálogképen bírhat, az, vagy az ő jussán a' klastrom, meghólt szüleinek jószágából semmit se kaphat: hanemha azok néki, vagy inkább a' klastromnak, utolsó akaratjokkal valamit rendeltek volna.

§. 53.

De ha valaki akármilyen szerzetnek is fekvő, kivált nemesi, ha mindjárt maga keresményéből álló jószágot testált is, azt nem csak az ő örököse, hanem akármelleyik nemes ember is, igazi bets szerént, pénzen magához válthatja. Az ősi fundus pedig, a' mennyiben annak betse a' testamentom-tévőnek keresményét meghaladná, fizetés nélkül száll az örökösökre vissza.

§. 54.

A' Misés vagy áldozó Papok, ha nem nemes születésűek is, még is személybeli nemesi jussal élnek. 2-szor: A' tanú-vallást a' Prælatusok ugyan a' törvény szerént, az alsóbb rendű Papok pedig a' szokás szerént nem esküvéssel, hanem csak papi hitekre való állítással erősítik. 3.) A' papi jószágokból elkövetett nagyobb hatalmaskodásért nem egyéb büntetést, hanem csak fejkáltságot (emendam capitis) szenyvednek, az az, csak a' magok díját fizetik; de másoktól se kívánhatnak a' rajtok elkövetett a'féle vétkekért többet.

§. 55.

A' világi Papoknak Érsekek, Püspökök, 's vagy csak Præpostok alatt lévő majd minden Káptalanjai, és a' fekvő jószágokat bíró feljebb megnevezett szerzetes-rendeknek Konventjei az ország lakosai leveleinek gondját viselik, azokat a' ma-

gok petsétjek alatt kiadják, jószágokról való örök- és prókátor-vallásokat, protestatiókat, ellenmondásokat, megmásolásokat, meghatalmazásokat meghallgatnak; felölök bizonyság-levelet adnak, a' testamentomokat elfogadják 's felnyitják, ezekért 's más ilyenekért hiteles helyeknek (loci credibilia) neveztetnek.

HARMADIK RÉSZ.

Az Országnak világi Nagyjairól.

§. 56.

A' fő Papokon kívül vagynak több Ország Nagyjai is, kik tsak azért neveztetnek úgy, mert hazánk közönséges törvénye erejével az ország rendjei között mindjárt a' fő Papok után vagynak, 's a' törvény szava szerint, a' Királyhoz közelébb állanak 's ülnek, mint más nemesek; ugyan is: az egyes embereket illető törvény szerint ő köztök és más nemesek közt alig van valami különbség, a' mi pedig az igazi szabadságot illeti, semmi sints.

§. 57.

Az ország Nagyjai már mai időben kétfélék: ú. m. vagy hivatal szerint, vagy tsak névvel olyanok: az első rendbe tartoznak az ország Báróji vagy Zászlósai, a' két korona-örzök, és a' Fő-Ispánok, a' másikba pedig a' Hertzegek, Grófok, Bárók. Azok közt, a' kik jövévényekből lettek magyarokká, más nevezetűek is találhatunk, p. o. Duces, Marchiones.

§. 58.

Az ország Báróji, vagy is a' régi nevezet szerint az ország Jobbadjai (Optimates) ezek: a' Palatinus vagy Nádor-Ispán, az ország Bírāja, a' Horváth országi Bán, a' Tárnokmester, a' fő Lovászmester, a' fő Ajtónálló, a' fő Kamarás, a' fő Udvarnok, a' fő Asztalnok, a' magyar Testőrök' Kapitánya, és a' Posonyi Fő-Ispán. — Ezek után következnek a' szent korona két Őrzőji; továbbá: az örökös Fő-Ispánok; azok után pedig a' Király által nevezettek, 's mind ezen négy rendbeli fő-emberek azzal a' sorral ülnek (kiki a' maga rendibe) az ország-gyűlésén, a' mellyel hivatalokat kezdették, azt megjegyezvén, hogy a' négy első Báróji az országnak, ha mindjárt a' többinél későbben léptek volna is hivataljaikba, a' magok helyeket mindenkor megtartják.

§. 59.

Az ország Báróji feleségeinek törvényes özvegyi-pénze 400 forint, és valamint az írott törvény erejével az Érsekek és megyés Püspökök, úgy a' szokás szerint az ország Báróji a' prókátor-vallást a' magok petsétjek alatt kiadhatják.

§. 60.

A' 400 forintból álló dijjokra vagy homágiu-mokra nézve is egyenlők a' fő-papokkal az ország Báróji, sőt (mint mondják) a' szokás szerint, a' későbbi tsak névvel Mánások is, annyival inkább tehát a' Nemesek közül neveztetett Fő-Ispánok.

§. 61.

De minthogy a' törvény szerint minden más rendben, karban lévő emberek dijja kétféle, nevezetesen a' nemeseké és királyi városi polgároké,

az egész, másképen holt dijjok, 200, a' fél, másképen élő pedig 100 forintokat tézen. Kérdésbe lehet hozni, ha vallyon az ekklesiái és világi főrendeknek vagyon é szintúgy kétféle dijjok, vagy pedig, mint némellyek állítják, mind a' kettő 400 forint.

§. 62.

Talám a' hol a' törvény a' közönségesen vétett nemességnek (mellyhez kétség kívül a' főrendek is tartoznak) tagjai között külömbséget nem teszen, azt, a' mit a' nemesekről mond, azokra is reájok kell alkalmaztatni, és így a' 100 forint élő vagy fél homágium őket is annyival inkábbb illetheti, mert bizonyos büntetések fejében, a' mellyek a' törvény által világosan homágiálisoknak neveztetnek (p. o. a' kisebb erőszakoskodásért, 's réven, vámon történt törvénytelen-ségekért) ők is 100 forintba büntettetnek, 's másokon is ugyan annyit vesznek.

NEGYEDIK RÉSZ.

A' Nemesekről.

§. 65.

Azok a' magyarok, a' kik ezt a' földet fegyverrel nyerték, ha az eggy fő-Vezért, a' kinek magokat mindnyájan alája vetették, kivesszük, egymás közt szintúgy egyenlők voltak, szintollyan jussokkal bírtak mint a' mai nemesek. Azok helyébe, a' kik a' hadakban elhúllottak, vagy pedig a' katonáskodás kerüléséért szolgaságra ítéltettek, tsakugyan a' szolgák közül válogattattak ki, és

tétettek szabadokká a' legbátrabb és legderekabb emberek. Verbötzi szerént pedig abban az időben szabadnak lenni annyit tett, mint ma nemes embernek lenni. Tsak hamar a' fő Vezéré (a' ki királyi nevet veve magának) lett az a' jus, hogy ilyen embereket (még pedig jó darab ideig tsak földbeli birtok ajándékozása által) tégyen. Azóltától fogva a' nemesség házasság és születés által is terjed, a' Király által is adattatik.

§. 64.

Mert valamint az asszony ha nem nemes születésű volt is, nemes emberhez menvén férjhez, annak (a' magáénál jobb) sorsát követi, és meg-nemesedik, 's özvegységében is nemes marad: úgy a' nemes atyának törvényes ágyból született gyermekei is mindenkor nemesek.

§. 65.

De az anya, ha mindjárt nemes születésű is, tsak egyedül olly módon közli a' maga nemességét nem nemes férjétől született gyermekeivel, ha meg fíjűttatott, az az: férjfiágon kihólt atyafiainak helyébe és jószágába az által a' királyi adomány által, melly királyi jóváhagyásnak (Consensus regius) neveztetik, állíttatott (præfectio, præfecta).

§. 66.

Eredetiképen pedig kétféle módon nemesedhetik meg már mai időben a' magyar. az az, az ollyan akármilyen nyelvű, nemzetséggű 's eredetű ember, a' ki a' négy nálunk bévett vallás közzül valamellyiket követvén, állandó lakását itten helyeztette, és az ország közönséges terheit, egy darab ideig hordozza; úgymint:

§. 67.

1.) Forma szerént adódott királyi adománylevél által (donatio), ha mindjárt a' jószághoz a' néki adatott jusnak gyengesége miatt hozzá nem juthatna, vagy abból kiesne is; mert a' midőn a' Király akarja adni, sőt a' mennyiben rajta állott, adta is azt a' mi több, t. i. jószágot, nem lehet feltenni, hogy ne adta volna azt, a' mi kevesebb, t. i. a' jószág birhatására megkívántató személybeli minémüséget, a' melly a' Király által adatni szokott jószághoz ugyan szükségesképen hozzá van ragasztva, de a' nélkül is megállhat; már pedig abból a' minémüségből, t. i. a' jószág birhatására alkalmatossá való lételből áll a' nemesség, legalább bizonyos az, hogy a' törvényhozásban való részesülésén kívül egyedül a' jószág birhatóság teszi azt a' jelességet, mellyel tsak a' nemesek ékeskednek, a' többiek, a' mellyekről alább fogunk szólni, a' tisztesebb rendű nem nemesekkel is kisebb vagy nagyobb mértékben közösök.

§. 68.

2.) Tzímeres vagy Armális levél által, melly onnan vette a' nevét, hogy abban a' Király, ha kéri, a' nemességen kívül tzímert is szokott egyszerűsmind adni, az pedig többnyire fegyverből áll. A' törvény szerént is a' virtusra 's tudományra tekintettel kell lenni az Armális adásban, annak megnyerésére pedig szükséges, hogy az esedző az által a' Vármegye vagy királyi város által a' mellyben lakik, és még a' Királynak két vagy három Tanácsosai által ajánltasson.

§. 69.

Az Armálisnak ugyan semmi ereje sintsen addig, míg valamelyik Vármegyében, 's nevezet-

tesen abban, a' mellyben a' nemesedő lakik, vagy közelebb nemesnek esmértetni akar, közönségesen ki nem hirdettetik; de minthogy mai időben, miolta t. i. örökös jobbágyok nintsenek, az Armáliból senkinek sérelme nem származhat, következésképen senkinek sem lehet arra oka, hogy annak ellene mondjon, úgy látszik, hogy ha mindjárt esztendő alatt ki nem hirdettetett is, azért erejét örökösen el nem veszti, hanem későbben is kihirdetődhetik, 's használhat.

§. 70.

Lakóhelyhez 's birtokhoz köttetett nemesség már mai időben nem találhatik azonkívül, mellyel bírnak Veszprém Vármegyében a' Szent-Gáli nemesek, a' Király vadászai; ő nálok házasság által a' jószággal együtt a' nemesség is általmegyén a' leányágra, de a' jószág eladása, és a' kiköltözés által megszűnik.

§. 71.

Országunk kezdetétől fogva a' pallérozottabb Európának minden részeiből igen sok derék 's fő nemes Urak ide származván, betsületnek tartották azzal a' nemzettel öszve-elegyedni, a' melly a' világnak ezen részében a' legújabb polgári-társaságot felállítván, a' hadakban viselt dolgairól elhíresedett vala. Az ilyen jövevényeket befogadni, jószágokkal gazdagítani, sok száz esztendőig egyedül tsak a' Királytól függött.

§. 72.

De már jó darab időtől fogva nem másként lehetnek a' külföldiek olyan Magyarokká, Indigenákká (Idegenekké) hogy egyszersmind jószág birhatók, az az, nemesek is legyenek, hanem tsak úgy, ha az ország-gyűlésén a' törvénykönyvbe bé-

írattnak, két ezer aranyat (valamint a' nagyobb ekklesiái javaktól, mellyeket nálunk a' Királytól kapnak, ezeret, a' kisebbektől kétszázat) az ország pénztárjába fizetnek, a' Király 's Ország hűségére megesküsznek, és bévétettetések felől akár a' Diétán lett béírattnak előtt, akár azután, a' magyar Cancelláriáról jel-levelet váltanak.

§. 75.

Ezeket mindazáltal csak az olyanokról kell érteni, a' kik vagy fő születésekkel, vagy méltóságos hivataljokkal, vagy az ország eránt tett rendkívül való érdemeikkel tündöklenek. Külömben az Indigenatust keresők arra útasíttatnak, hogy magok magokat tegyék magyarokká, 's azután, érdemeiket gyűjtván, a' szokott módokon keressék a' megnemesedést.

§. 74.

A' különösen úgy nevezett 'nemesek ugyan már mai időben nem személyesen, hanem csak képviselőik által jelennek meg az Ország-gyűlésén, de még is az ország Rendjei között mindjárt a' világi fő-rendek után állanak.

§. 75.

Egyéb jussokkal és jelességekkel is szintűgy bírnak mint a' széles értelemben vétetett nemeség alatt értetni szokott pápi és világi fő-rendek; nevezetesen azzal, hogy hanemha forma szerént törvénybe idéztettek 's ítéltettek, jussaikban 's javaikban megháborítani, annyival inkább személyesen elfogni őket sem szabad.

§. 76.

De akárki által is megfogattathatnak 1.) a, tolvajok, paráznák, gyilkosok és gyújtogatók,

füstén, *) hevenyébe, (flagranti) az az, a' gonosz teteményen helybe kapattatva, vagy onnan folyvást üldözöbe vétetve, ha mindjárt a' munkába vett gonosz szándékot végre nem hajthatták is.

2.) Az útonálló kőborlók, fosztók, tolvajok, gyilkosok; mert azok mindenkor gonoszban foglalatoskodni, és üldözés alatt lenni gondoltatnak, valamint mind azok, a' kik azokhoz tsatolják magokat.

3.) A' kik főben járó vétekért, ha tsak törvénybe idéztetvén is meg nem jelentek, annyival inkább, minekutánna a' nékiek rendelt büntetést a' fő-törvénszék megerősítette, annak elhordozására elő nem állanak, sőt elbujdosnak, és az elfogás végett közönségesen kihirdetettek. Mind ezeket harmadnapnál tovább a' megfogónak magánál tartani nem szabad; hanem a' bírónak által kell adni.

4.) A' szökött katonák 's insurgensek. (A' ki a' szökött katonát megfogja, és a' katonai felsőségnek által-adja, annak egy egy legénytől 24 forint adatik jutalmúl; ellenben, a' ki a' katonát elszökésre tsábítja, segíti, abban előmozdítja, a' királyi resolútiók szerént, sok, néha 10 esztendei fogságra ítéltetik.)

§. 77.

A' Király vagy Palatinus parantsolatjára a' maga bírása által megfogattathatik akárki is mint ország-háborító, a' Felség bántásáért (crimen læsæ Majestatis), ha t. i. a' Király személye, élete, méltósága, vagy az Ország alkotmánya, 's ország-

*) Füstén előfordúl a' régi magyar könyvekben.

lás formája ellen mesterkedik, törekedik, 's ha tsak gyanússá tette is magát, vagy az a'féle igyekezeteket, ha észreveszi, fel nem adja.

§. 78.

A' maga bírāja által akarki is elfogattathatik, attyának vagy anyjának, házastársának 's gyermekének meggyilkolásáért; egyéb vétkekért pedig az idézés előtt tsak az olyanok fogattathatnak el, a' kiknek (mint a' törvény mondja) lakhelyeken kívül alig van valami fekvő jószágok, annyival inkább tehát akármilyen birtokosnak gyermekei, a' kiknek semmi sintş. Ezen esetekben mindazáltal elmúlhatatlanul szükséges, hogy a' bünről és annak szerzõjérõl legkissebb kétség se legyen, különben a' Magistrátus vizgálást parantsol, 's ha a' dolog a' Vármegyére beadandó vizgálatból világosan kijön, akkor határozza meg a' Vármegye gyûlése vagy törvényszéke a' megfogtatást.

§. 79.

Azokat is elfogathatja a' magok bírāja, a' kik meg nem jelennek a' törvényszék előtt, a' midõn a' felsõbb határozás szerént ellenek a' Vármegye Fiscusa által, ha mindjárt nem fõbenjáró, vagy igazi büntetõ, hanem tsak a' bíró jó tetszése szerént határozandó fenytítésre tzélozõ per indittatik is, a' bíró pedig a' dolog természet, és a' Fiscustól elõmutatott próbákhoz képest árestomot találna ítélni; vagy pedig, az idézésre ugyan megjelennek, de a' reájok íteltetett, 's a' fõ-törvényszék által is megyerõsítettett árestomnak elviselésére elõ nem állanak. A' nemes ember bíróján kell érteni a' Vármegye-gyûléset vagy

törvény-Tábláját, a' Fő-Ispánt, a' Vice-Ispánt, a' Szolgabíró-t Esküdtjével.

§. 80.

Utóljára, a' magok Uraik által, a' szökött tselédek; hasonlóképen az Uraik vagy Elöljáróik által a' számadó Tisztek, ha számot adni nem akarnak, vagy nem adhatnak, vagy a' reájok bízott jószág, az elégtételre megkívántató fundus nem léte miatt veszedelembé forog, megfogattathatnak, jószágaik annyival inkább zár alá tétethetnek.

§. 81.

Ha valaki a' Magistrátus ellen szegezné magát, midőn annak a' mondottak szerint őtet megfogni vagy fogatni jussa vólna, már tsak az által is méltán criminalis per alá esne: ellenben, a' mondott eseteken kívül, a' nemes ember magát minden őtet elfogni akarók ellen óltalmazhatja ugyan, de mindenkor szeme előtt tartván az ártatlan óltalomnak mérséklését, 's kivált a' közhatalom ellen, ha mindjárt azzal helytelenül élénének is, soha sem ember halállal: mert ha tsakugyan elfogattatna, 's elfogattatásának helytelensége 's egyszersmind ártatlansága kivilágosodna, a' rajta elkövetett erőszakot törvénnel megbosszulhatja. Az igaz, hogy az olyanon, a' ki helytelenül fogattatott ugyan el, de tsakugyan bűnös, az elfogattatás rajta szárad.

§. 82.

De ha mindjárt helyesen és törvényesen fogattatott is el a' nemes ember, tsakugyan fogságából is forma szerint kell őtet törvénybe idézni 's ítélni.

§. 83.

A' nemesek az adótól, réven, vámon való fizetéstől, katona-tartástól, és a' mi Urunknak örökös tartományaiból a' magok szükségére behozandó vagy oda vitetendő akármelly portékát, továbbá, az akárhová és akármi végre kivitetendő magok akármi névvel nevezendő terméseit (az egy bort kivévén) illeti, a' harmintzadtól is szabadok; 's ezek helyett, ha a' szükség kívánja insurgálni 's katonáskodni tartoznak.

§. 84.

De ha szabad királyi városi, vagy akármelly szabad közönséghez tartozó fekvő jószágot bírnak, az azokon fekvő adót fizetni, azokra nézve a' helybeli bíróságot megesmérni 's tisztelni, hasonlóképen ha más nemes embernek földjét lakják vagy művelik, arra nézve a' földes-urasági ítélő hatalomnak is alatta lenni, 's az azzal együtt járó terheket hordozni tartoznak, 's abból a' földes-úr által sokkal könnyebben kibetsültetnek mint az adófizetők.

§. 85.

Az Esztergomi Érsek, a' Györi, a' Veszprémi, a' Zágrábi Püspökök 's Káptalanok, 's még a' Benedictinus Barátok Szent-Mártoni Apátura' nemesei nem tartatnak ugyan sem egyen egyen, sem öszveséggel országos nemeseknek, nints is helyek az ország-gyűlésén: de még is, mint olyan földön lakó emberek, a' mellyet a' Prælátus a' régi időkben ajándékozott, és még ma is, ha hűségtelességért 's felség-bántásért, vagy pedig kihalás által az Ekklesiára vissza-szállanak, el szokott ajándékozni, az adótól, réven [vámon való fizetéstől, katona-tartástól szabadok: de azok helyett,

amikor kívántatik katonáskodni tartoznak, különben a' Vármegyétől 's a' nemesi bíraktól megkülömböztetett törvényszékek alatt vagynak.

§. 86.

Más földes-uraknak 's nemeseknek is tisztviselői és szolgálai is, ha csak a' bérekből 's az uraságnak majorság-földeiből élnek, annyival inkább tehát a' közönséges hivatalban lévők, a' királyi kamarához tartozó, vagy a' tudományok 's 's vallás feltartására rendelt jóságok körül fáradozók, a' közönséges tanítók, és más tisztos rendben, karban lévők (Honoratiores) jóllehet nem nemesek, adót nem fizetnek; azon terheknek tehát, mellyeket a' nemesek viselnek (a' millyenek az insurrectio 's arra tejendő költség, és a' Királynak ollykor ollykor adatni szokott ajándék, vagy segedelem-pénz) ők is részesei lenni tartoznak.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A' Királyi Városokról.

§. 87.

Mint hogy a' Magyar nemesek a' hadakozásra, az ő jobbágyaik pedig a' földművelésre adták magokat, csak hamar arra fordították régi Királyaink elméjüket, hogy az embereknek egy közepső rendit állítsanak elő; a' melly a' mesterségeket és kereskedést gyakorolja.

§. 88.

E' végre legalkalmasabb eszköznek gondolták azt, ha külföldről szereznének lakosokat; kik is meghívattatván, seregestül jöttek ebbe az or-

számba, és a' Királyoktól szép szabadságokat nyer-
 vén, 's szorgalmatosságok után meggazdagodván,
 a' magok virágzó állapotjuk példája által más
 közönségeket is arra indítottak és indítanak még
 mostan is, hogy földjeiket, a' mellyeken laktak,
 's azokkal járó jövedelmeket és hasznokat a' föld-
 des=uraktól örökösén megváltván, magokat min-
 denestől a' koronának adhassák, 's szabad királyi
 Városokká lévén, egyszer osztán a' Diétán is ülést
 és voksot kaphassanak.

§. 89.

A' minthogy, az e'képen támadt, és a' Dié-
 ta által is elfogadott szabad királyi Városok, va-
 lamint szintén a' Hajdúk, Jászok és Kúnok, az or-
 szág rendjei között, a' magyar közönséges tör-
 vény erejével a' nemések után foglalnak helyet,
 és az ország-gyűlésén követek által jelennek meg.

§. 90.

Az ilyen közönségek tehát, ha mindjárt egy
 nemes lakosok nem volna is, még is nemes közön-
 ségek, és mint olyanok, perbe a' nemesi törvény
 szék eleibe idéztetnek, 's nevezetesen a' mi a' ke-
 nyér, hús, faggyú, és a' mestéremberek tsinálma-
 nyai árának, napszámra dolgozók bérének meg-
 határozását illeti, a' Vármegyétől függenek, 's
 hálók, a' Vite-Ispán, a' mikor néki tetszik, a' tsap-
 és mézárszékekben, áruló-boltokban és a' pia-
 tzon a' mértéküket megvizsgálhatja, és ha hibát
 talál, tartozik a' bíró azt büntetni.

§. 91.

A' királyi városi polgárok, midőn a' magok
 dolgaikban magok alkalmatosságán járnak, 's ter-
 méseiket vagy tsinálmányaikat viszik, ráven, vá-
 mon (kivéven a' hajóra építettett hidakat) sza-

badok. Harmintzadot sem tartoznak fizetni azon jószágoktól, mellyeket a' magok szükségekre Urunk örökös tartományaiból béhoznak, vagy oda kivisznek.

§. 92.

Jóllehet dijjokra nézve a' nemesekhez hasonló, és rendszerént a' magok bírójik által ítéltetnek; 's jóllehet egymás közt az erőszakért 100 forintokat vesznek és fizetnek: ha mindazáltal az olly erőszaknak részeseivé teszik magokat, melyet a' Város előljárói valamely nemes emberen elkövettek, a' Vice-Ispán eleibe idéztetnek, szintűgy mint a' Város bírāja, és mind ekkor a' Vice-Ispán által, mind pedig a' magok oktából a' nemes emberen tett violentiáért a' városi tanáts által nem 100, hanem tsak 40 forintra büntettetnek. Minthogy a' nemesi fórumokon is ollyan szokás kapott lábra, hogy a' polgárt megsértett nemes emberen, a' Város bírāja keresete alatt tsak 40 forint vevődik.

§. 93.

Ellenben a' Várostsélédiért vagy jobbágyiért, a' kik az előljárók által az erőszakételre fordítottak, a' Város (a' száz forintokon felül, melyekben mint nemes személy marasztatott) fejenként 40 forintokat fizet, 's azokat a' Vice-Ispán nem is idézi személyesen 's különkülön törvénybe, hanem tsak a' bíró ellen intézett idéző-levélbe foglalja, 's hogy azokat törvénynek állítsa, néki parantsolja.

§. 94.

A' királyi városban lakó nem nemesek, ha mindjárt sem a' polgárok száma közzé bé nem íráttak, sem fekvő jószágot nem bírnak is, még is

egészen a' városi bíróság' alá tartoznak ugyan, de az ellent nem állván, hogy ha szülek vagy gyermekeik nem maradnak, sem pedig házastársat és testamentomot nem hagynak magok után, ingó jószágaikban nem a' Város, hanem szintúgy mint a' nemesekéibe, vagy a' Városokon kívül lakó Szabadosokéiba, a' királyi Fiskus örökösödik. De a' városi föld, és a' mi azon épült, akárki bírta légyen azt, a' feljebb írt esetben is a' városi közönségre száll.

§. 95.

A' Nemesek pedig, ha mindjárt a' királyi Városban laknak is, sőt azon kívül semmit nem bírnak is, csak a' Város határján bírt földjeikre, 's azok miatt származható perekre, a' józanokosságból folyó, vagy a' felsőségtől parantsolt szép és jó rendtartásra, és még a' városi birtokkal együtt járó teherre nézve vagynak a' városi hatalom alatt, a' millyen terhek a' közönséges adó, a' koronának mint földes-úrnak fizetődni szokott taxa, vagy (p. o. diætai) segedelem, ide tartozhatik a' Papnak fizetendő királyi dízma is. Az ő személyek, tselédjek, a' Város határán lévő ingó jószágok egyedül csak a' nemesi törvényszékek alá tartozik.

HATODIK RÉSZ.

Más nemes, vagy szabad, avagy csak szabados Községekről, 's egyes Szabadosokról.

§. 96.

A' királyi Városokon kívül (mint feljebb mondanék) vagynak más nemes Községek is, p. o. Haj-

dú, Jász és Kún Helységek; egyébaránt is ő köztök és a' királyi Városok közt, a' perek feljebb vitelésnek módján és rendjén kívül (mellyről oda alább a' harmadik könyvben lesz szó) egyéb különbség alig vagyon annál; hogy a' Hajdú városi nemes emberek a' helybeli bíróságot; mint-hogy az eredetikepen katonai hatalom; személyekre nézve is önkéirt megeszmérik; 's nem tartják törvénytelennek mint azok; a' kik a' Kún és Jász földön vagy a' királyi városokban laknak.

§. 97.

Hogy továbbá, jöllehet körül-belől száz esztendőktől fogva a' Hajdú földek is szintúgy; mint a' Kúnoké és Jászoké, vagy a' királyi városbeliek, akárki által bírattatnák, adó alatt vagynak; de taxát azoktól a' nem nemes ember sem fizet; a' Hajdúk közt azért nem, mert eredeti képen a' Hajdú föld nemési jószág volt, a' Kúnok és Jászok pedig a' taxa tőkepénzét egyszerre letévén; attól magokat megváltották.

§. 98.

Vagynak még az országban olyan Communitások vagy Közönségek, a' mellyek szabad Városoknak neveztetnek, mivel földes-urat nem eszmérnek, de nem nemes Közönségek; mert az ország rendjei közzé nem tartozván, a' törvényhozásban nem részesülnek.

§. 99.

Illyenek a' Török széleken azok a' Városok és Helységek, a' mellyek katonai lábón vagynak; az ország más részeiben pedig, a' szepességi 16 Városok, a' mellyek különben tsaknem mindenben a' királyi Városok módjára igazgattatnak; illyen Kis-Marja, melly mindenben Bihar Vár-

megye alatt van, és némelly nem szabad királyi, de nagyon privilegiált Bánya-Városok, a melylyek a' bányát nem illető dolgokban hasonlóképen a' Vármegyétől függenek.

§. 100.

Azokról az emberekről a' kik magok is nemesek, 's egy Helységben lakván nemes közönséget formálnak; itten szó nem lehet, minthogy mind egyenként; mind öszveséggel a' nemesi törvényszékek alá tartoznak. Az ő helybeli előjárók leginkább tsak a' jó rendre vigyáznak; és tsak annyiban bírószkodnak; a' mennyire régi szokásaik (mellyeknek erejével a' nemes legényeken néha jó sort is vernek) vagy a' felsőség által megerősített Statutumaiak terjednek; 's mióta a' Szepesi Lántsások a' Vármegyével egyesítették; a' Turmezei (Turopolyi, Horváth Országban) Remeseken kívül, nints olyan országos nemes emberekből álló közönség, a' melly a' Vármegyétől különös jurisdictiót formálna, de azok is a' Vármegyére 's onnan feljebb a' szokott úton apellálnak.

§. 101.

Mindenkor lehettek magyar országon olyan emberek, a' kik sem valami földes-úrnak személyesen lekötelezve, sem királyi városi polgárok; sem nemesek nem voltak. Az ilyeneknek számát nagyon szaporították azok, a' kik vagy uraik által szabadon botsáttattak, vagy pedig külföldről ide jövének, itt magoknak új hazát kerestek és találtak.

§. 102.

Valamint a' személyes neméseken kívül vannak olyanok, a' kik öszveséggel nemesek, úgy a' személyes Szabadosokon kívül a' privilegiált, jól

lehet földes-úr alatt lévő, annyival inkább magokat attól megvett közönségek, eggy eggy szabados személyt téznek.

§. 103.

Az egyes szabados személyek igen sokfélék. Némellyek azok közül igen közel vagynak a' nemesekhez, p. o. a' szolgálatból elbocsáttatott főkatona-tisztek, a' Kamara vagy más Uraságok tisztjei, ekklesiái vagy oskolai tanítók, tanulók, Orvos-Doktorok, Kézi-Orvosok, Prókátorok, Patikáriusok, Könyvirók, tudományok után élők, képfaragók, festők 's több ilyenek, a' kik a' közönséges írásokban Honoratiores nevezettel tiszteltetnek. Ezeken kívül is igen sok gráditson állanak a' nem nemesek, a' legutólsó és legalábbvaló jött ment emberig, a' kiket a' velek való hivatalos bánásban is, születések, nevelések, lelki-tehetségek, állapotjok, 's a' szerént a' tekintet szerént kell megkülömböztetni, a' millyenben kell nékiek a' köz-nép eránt 's az előtt állani, p. o. a' helységek bírájinak 's a' t.

§. 104.

E' mellett két dolog van, a' miért főképen tudni kell valamelly személy felől, Szabados é, vagy más rendibe tartozik az embereknek? hogy t. i. lehessen tudni, ki légyen neki a' bírása, 's kire száll a' jószága, ha testamentom és minden más örökös nélkül meghal? a' királyi Fiskusra é? a' Városra é? vagy az Uraságra? sőt a' feljebb mondottakon kívül is van annak oka, miért kell tudni valakiről, a' honoratiores közzé tartozott é vagy nem? mert a' tisztos karban rendben lévő embernek, ha nem nemes is, sokkal nagyobb jussa van a' köz keresményről a' feleségére nézve 's

annak kedve ellen is testálni, mint akár a' városi rendszerént való polgárnak, akár a' paraszti munkával élőknek.

§. 105.

A' testamentomról, és az örökösödésről a' maga helyén fogunk bőven értekezni, a' bíróságról is lessz ugyan másutt szó, de most is ezeket jegvezzük meg róla; a' szabad vagy legalább privilegiált helyben lakó szabadosok rendszerént a' helybeli bíróság alá tartoznak, de az ottan (ha mindjárt királyi Város volna is) mulató külső országi nemeseket, továbbá, a' nem szabad, jóllehet privilegiált helységekhben mulató vagy lakó tisztebb, akár magyarokat, akár jövevényeket, és még minden olyan nem nemeseket, a' kik valamely alsó, p. o. legalább privilegiált városi vagy úriszéki bíróság alatt nintsenek; utóljára, nem tsak a' valójában szabad, hanem uraság alatt lévő ugyan, de privilegiált, 's annál fogva egy szabados személyt tévő közönséget is, a' nemesi törvényszékekre szoktunk idézni. minthogy ezen utolsó egvedül tsak akkor tartozik az úriszék alá, mikor arról van a' kérdés, mi az uraságé, mi a' communitásé.

§. 106.

Az, hogy a' kinek más bírása nints (bóldog, bóldogtalan, szegény, gazdag, magyar nem magyar, jövevény, zsidó, tzigány 's a' t.) mind a' nemesi törvényszékek alá tartozik, annyira igaz, hogy sokszor még azokat is oda citálják, a' kiknek más bírójok van, 's a' kiket másuvá kellene citálni; melly dolog ugyan néha azért is megeshetik, hogy p. o. a' földes-úr alatt lévő közönség megvette magát az uraságtól, vagy annak ne-

gyobb részétől, és így úriszék nem tartattatik, a városi tanács pedig nem arra való, hogy a lakosoknak nagyobb pereit ítélje: de az is igaz, hogy a földes-urak kerülnek az úriszék tartást, és így a mint tapasztaljuk, az adófizetők költségesebb perre szorúlnak.

§. 107.

A nem nemesek, az annyokról vagy feleségeikről reájok szállott jószágot bírhatják; de ha más jószágot szereznek, az örökáron vettekből ugyan, ha azokat drágábban vették mint a mennyit érnek, illendő igaz beth szerént, a zálogosokból pedig egész pénzeknek letételével, akármellyik nemes ember által (kivévé az eladót) kimozdíttathatnak.

§. 108.

Épen így lehet bánni az olyan jószágokkal, a mellyeket az akár nemes akár nem nemes közösségek, vagy akármelly halhatatlan társaságok, vagy adósságért bíró erejével elfoglaltak, vagy külömben megvettek; hanemha az oskoláknak, ekklesiának zálogképen vagy testamentommal iett adást a Felség helybehagyná.

§. 109.

Vagynak olyan törvényeink, a mellyek a papokat is eltiltják a jószág vételétől; de a külömbiséget, ha vallyon az ekklesia, vagy magok's attyokfiai számokra vennék é? világosan nem említik. De ha tsak az ekklesiát kellene is érteni, minekutánna a Cúria azt ítélte, hogy azok a törvények ellenkező szokás által eltöröltettek, és hogy az ekklesia, szintűgy oltalmazhatja magát az idő-múltával a nemesek ellen mint a nemesek az ekklesia ellen, nem látom által, mi külömbiség

légyen a' jószágvételre vagy bírásra nézve az ekklesiák és az egyes személyek között. A' városok pedig a' jószágvétele körül azzal a' fortélyal élnek, hogy tsak zálogba, és sokkal drágábban veszik a' jószágot, mint a' mit másnak akárkinek is érhetne, vagy a' köztök lakó nemesek neveikre tsinálják az alkut, 's azokkal végeznek jó móddal.

§. 110.

A' szabad királyi Városok polgárait kivévén, rendszerént a' nem nemeseknek dijjok, az egész ugyan vagy a' holt 40, a' fél pedig, vagy az élő 20 forint; a' Jászoké és Kúnoké pedig, amaz 50, e' pedig 25.

§. 111.

Mennyi legyen a' dijja kinek-kinek, nem tsak azért szükség tudni, hogy az ember-ölésért, a' halálos vagy más testi büntetésen felül, a' gyilkosnak vagyonából a' megöletettnek egész dijja megvétetik, és annak gyermekeinek, házastársának, azok nem lévén, szüléinek (testvéreinek nem) adatik; hanem azért is, mert többnyire a' polgári sérelmekért vagy a' megsértetettnek, vagy pedig (és gyakrabban) a' megsértőnek dijja fizetetik.

§. 112.

Azok közt a' jövevények közt a' kikiről feljebb mondánk, hogy nagyon nevelték a' szabadosok számát, szaporodások' tekintetében legelső helyet érdemlenek a' zsidók *); mert azokban a' (p. o.

*) Képtelenségnek látszik, a' mit sokszor hallottam, hogy az akék és a' más-emberek száma épen olyan szerrel fogyott volna, a' milyennel a' zsidók szaporodtak; jóllehet tudok olyan helységet, a' melyből azok egészen ki-

Zemplén Vármegyei) helységekben, a' mellyekben 50, 40 esztendővel ez előtt kettőt, hármatsak ritkaságul láttunk, most ugyan annyi százak laknak, 's minden kézi-mesterség 's földi birtok nélkül élhetnek, a' közönséges adón kívül a' toleranciaért nevezetes summát, a' Curialistáknak, a' köz-hirtokosoknak, földes-uraknak a' tsapszékekért nagyobb árendát fizethetnek, mint a' keresztyén ember fizethetne, sokan közzülök meg is gazdagodnak.

§. 115.

A' zsidók, minthogy nem tartatnak magyar polgároknak, nemességet vagy donációt nem nyerhetnek, 's hivatalokat (officiolatus) sem viselhetnek; eltiltatnak a' vámoknak árendálásától, a' hegyallyai borral való kereskedéstől (a' melly törvény ugyan nintsen ususban, és sokféle régibb 's újabb királyi resolútiókra adott, 's majd minden esztendőben újabb-újabb 's egymással ellenkező

fogytak, és a' telkek allódiálisokká lettek. — Van é olyan több is, 's átaljában millyen proportióval lett a' fogyás, azt üzni füzni a' politikus írók kötelessége volna. Valamint azt is, ha vallyon tsupán tsak udvar-házak feltöréséből vagy számolásból élnek é nagyobb részént a' zsidók, mint sokan állítják, hogy t. i. fel tudják vetni, mit fog a' borjú érni a' mit a' szegény ember már akkor béivott, mikor még az a' tehén hasában vólt; 's vallyon a' tsapszékektől (mint Muszka-Lengyel országban) nem jó volna é őket eltiltani, mint nálunk is a' jobbágyok árendálásától nem régiben királyi parantsolat által eltiltattak? vallyon nem lehetne é őket arra kénszeríteni, hogy attyoknak példája szerént földművelő és baromtartó munkás emberek legyenek?

statutumokra ad Zemplén Vármegyében alkalmazottakat). Eltiltatnak továbbá a' keresztyénekkel való öszve-házasadástól, a' Bánya-Városokban való lakástól. Horváth, Tóth és Dalmata országokban, és némelly Magyar országai Városokban sem vólt nékiek lakni szabad, de József Császár alatt bécotsáttattak, 's halála után a' törvény által további rendelkezésig abban az állapotban hagyattak, a' mellyben 1790-ben Januárius 1-ső napján vóltak. A' későbbben vett, vagy vejendő szabad vagy privilégiált városi fundusokra nézve tehát, úgy látszik, hogy minden keresztyén magyaroknak épen olyan elsőségek van ő felettek, a' millyen van a' nemesi jószágokra nézve a' nemeseknek mások felett. Még Kálmán Király több mint hétszáz esztendővel ez előtt, a' maga nagy böltsességéhez képest, azt rendelte vólt rólok, hogy ha földeket bérelnék, nem keresztyének, hanem zsidók által tartozzanak művelni.

HETEDIK RÉSZ.

A' Szülék hatalmáról.

§. 114.

Azok közt a' hatalmak közt, a' mellyek alatt némelly személyek az előljárói köz hatalmon kívül vagynak, legelső a' szülék hatalma.

§. 115.

Melly is a' gyermekek személyére nézve magában foglalja e' következő jussokat: hogy a' szülék gyermekeiket nevelhetik, mástól visszakívánhatják, tagjaik épsége, egészsége 's életek

veszedelme nélkül fenýíthetik, ha érdemlik, a' kö-
zönséges árestomba is vethetik, magok helyett
az ellenségnek kezesül adhatják, azoknak segítsé-
gével a' házi's gazdasági dolgokban élhetnek; ar-
ra az esetre, ha azok 12 esztendő's korok előtt ár-
ván maradnának, nékiek Tútorot rendelhetnek,

§. 116.

Javaikra nézve pedig ezeket: hogy a' teljes
időt bé nem töltött férjfi vagy hajadon leány gyer-
mekeiknek (p. o. valaki által testamentomban ha-
gyatott, egyik szülének halála által maradt, vagy
akárhogy szeresztetett) javaik jövedelmével, mód-
jával, magok jó tetszése szerént bánhatnak, ma-
gok keresetéből, (itt is, mint alább látni fogjuk,
módjával) azokat kitagadhatják; sőt ösi javaikat
is, mellyeknek idővel azokra kellene szállani, míg
a' vesztegetés miatt a' felsőség kezeikből ki nem
veszi, adóssággal terhelhetik, elidegeníthetik.

§. 117.

A' szüléi hatalomnak mondott következései,
és így maga is az a' hatalom, a' természet és or-
szág törvénye szerént, mind a' két szülét illeti;
nevezetesen a' szülék javaira nézve azt a' szülét,
a' mellyiké a' jószág; a' többi részét ezen hatalom-
nak, a' melly t. i. a' személyt illeti, vagy közö-
sen gyakorolják a' szülék, vagy a' másiknak meg-
eggyezésével's elnézésével az, a' mellyik okosabb
vagy hatalmasabb; az egyik félnek halála után
pedig az, a' mellyik életben maradt.

§. 118.

A' teljes idő a' szülék hatalma alól az olyan
gyermeket fel nem szabadítja, a' ki a' szüléi ál-
tal akar tápláltatni; hanem tsak azt tselekszi,
hogy már azt nem kényszeríthetik a' szülék a' velök

való maradásra, vagy valamelly bizonyos élet módjára, ha az ő segédelmek nélkül el akar lenni. Ha a' szülék a' magok jószágaiknak valamelly részét gyermekeiknek nem haszonvételül, hanem tulajdonúl által-adják, azokat külön gazdaságra szállítják, az által hatalmok alól önként felszabadítják; valamint a' leányok is felszabadúlnak, és magok asszonyaivá lesznek, ha férjhez menvén szüléiktől nem tápláltatnak.

§. 119.

Ha a' szülék a' magok hatalmának gyakorlására alkalmatlanok, vagy azzal vissza-élnek, p. o. a' nem teljes idejű gyermekeiket valamelly tisztességes élet módjától, vagy (tudniillik az Evangelicusok) házasságtól igaz ok nélkül elvonják, azt ő tőlök a' felsőség vagy egészen elveszi, vagy az azzal való élésnek határt vet.

§. 120.

Sőt ha a' szülék a' magok teljes idejű fiaikat házasodni nem engedik, vagy minekutánna az ő megegyezésekkel megházasodtak, azokat feleségestül tartani 's táplálni nem akarják, vagyon a' fiúknak arra jussok, hogy szüléiket az ősi javaknak felosztására szoríttassák. A' férjhez ment leánynak ez a' jussa nintsen; mert őtet férje tartozik táplálni.

§. 121.

Más okokért is szoríthatják ugyan vagy a' gyermekek szüléiket az ősi javakból az ő részek kiadására, vagy a' szülék gyermekeiket annak kivételére; de mivel az, ha nem egészen hallatlan is, de tsakugyan igen ritkán esik meg, 's azokkal ezen kis könyvet nem terheljük.

§. 122.

Mikor még az emberek országos társaságba nem állottak, 's arról, mellyik légyen törvényes házasság, mellyik nem? kik tartassanak igaz ágyból született gyermekeknek, kik nem? kik örökösödjenek szüléik javaikban, kik nem? törvényt nem hoztak: már akkor is megvölt ugyan a' szüléknek az a' hatalma, a' melly a' nemzésből foly, 's a' nevelésre való köteleztetésnek felel meg; de minekutánna a' törvényadó a' szülék természeti hatalmát kiszélesítette, a' feljebb írtakat meghatározta, az olyan házasságon pedig, melly nem a' társaság törvénye szerint készült meg, rendszerént semmit sem épít: bátran el lehet mondani hogy a' szülék hatalma, kiváltképen pedig annak az a' része, melly a' jószágot illeti, tsak a' törvényes házasságból született gyermekekre tartozik.

§. 125.

A' négy bévett valláson lévő Magyarok mint keresztyének, a' házasság dolgában a' zsidó polgári, és az evangyéliomi erköltsi törvényeket nézik 's tartják ugyan kútfejeknek: de mivel azokat nem egyformán értik, 's azokhoz többet vagy kevesebbet ragasztanak, abban felette különböznek egymástól, mellyről az ekklesiái törvényben fogunk szólni.

NYÓLTZADIK RÉSZ.

A' Tútorság vagy Curátorság alatt lévő személyekről.

§. 124.

Tútorság alatt vagynak a' 12 esztendőn alóllévő férjfi, 's rendszerént a' még férjhez nem ment leány árva gyermekek, és az örültek, eszelősök.

§. 125.

A' 12 esztendőt meghaladt férjfi-gyermekek, hanemha teljes idejekhez közelgetvén, a' Magistrátus által a' magok dolgaiknak igazgatására alkalmatosoknak ítéltetnek, és a' Curátorság alól felszabadíttatnak, 24 esztendős korokig Curátor alatt tartoznak lenni.

§. 126.

A' Curátorra nem annyira a' személyen való hatalom, mint a' gazdálkodás bizattatott, elannyira, hogy a' törvény szerént az árvának akaratjától függ, kit akar a' maga Curátorának; de a' mai szokás szerént, (kivált miolta az újabb törvények által, mint oda feljebb mondottuk, a' nem teljes időkorban lévő gyermekeknek kötelezéseik rendszerént megsemmisíttethetők tétettek), a' Curátor és Tátor közt alig veszünk észre egyéb külömséget annál, hogy a' Tátor a' még 12 esztendőt el nem töltött árva gyermekért maga neve alatt perlekedhetik, de a' Curátor tsak a' gyermek neve alatt folytathat pereket, 's azzal tétet prókátort. Külömben sem szolgálna a' gyermeknek hasznára, ha nagyon tudná, hogy a' Curátor hatalma sokkal messzebb van a' szülék hatalmától, mint a' Tátoré.

§. 127.

Tútort rendelhet az atya vagy anya testamentomban a' maga 12 esztendőn alól lévő gyermekének, a' személyre nézve ugyan tsak úgy ha özvegy; mert különben az életben maradó házastársát, 's gyermekének attyát vagy annyát szülési hatalmától meg nem foszthatja; ösi jószágaira nézve tsak úgy, ha osztályos attyafiai ellent nem mondanak; maga keresményére nézve pedig minden megszorittatás nélkül szabadon. — Vagynak a' kik azt tartják, hogy különben nem rendelhet az anya Tútort, hanemha özvegy, és meghólt férje testamentomot nem tett; holott az atya is tsak úgy rendelhet gyermekei személyére nézve Tútort, ha özvegy; jószágaira nézve pedig akármellyik házastárs rendelhet, ha nem özvegy is.

§. 128.

Ha nem rendelt, a' természeti és törvényes tótorság, valamint már a' curátorság is, a' meghólt anyának javaira nézve, az életben maradt atyát; a' meghólt atya javaiban pedig az anyát illeti, azon a' szülési hatalmon kívül, a' melyet mind egyik a' gyermeke személyére, és maga tulajdon javaira nézve gyakorol. Hogyha pedig atya, vagy anya sem maradt, a' gyermeknek legközelebbi osztályos (kivált férjfi-ágon lévő) attyafiai közül lessz valaki, nem természeti, hanem tsak törvényes tótör vagy curátor. Ha azok sem vólnának, vagy nem alkalmasok, a' felsőség, vagy a' földes-úr rendel tótort vagy curátort (dativus Tutor vel Curator).

§. 129.

Az atya a' maga teljes időt elért fíjainak, vagy férjhez ment leányainak minden anyai ingó

és fekvő javaikat tartozik által-adni; de az anya, jóllehet meghólt férje javaiban gyakorlott tótorsága vagy curátorsága megszűnt is, és jóllehet azokban (mint néha szokott történni) teljességgel nem vóna is jussa osztozni, mindazáltal azoknak egy részében özvegyi jusson benne marad.

§. 150.

Az atya (ha egyszer a' tótorságnak vagy curátorságnak viselésére alkalmasnak tartatott) gyermekei jószágainak jövedelmeiről számot adni nem tartozik, ha mindjárt másodszor megházasodna is; de az anya mihelyt férjhez megyen, számadásra köteleztetik. Ha tehát második férjével a' tótorságot vagy curátorságot meg akarja tartani, tüstént azon igyekezzen, hogy férje jószágából, a' maga, vagy örökösödés, vagy köz-keresetbeli részét, gyermekei részekről 's jószágoktól a' felsőség által elválasztassa, hogy így osztán tudhassa, miről kelljen néki számot adni.

§. 151.

Az anyáról inkább feltehető a' törvény azt az erőtlenséget, hogy első férje jószágainak jövedelmét, második férje, és attól születendő gyermekeinek kényekre 's hasznokra fordítsa, mint az atyáról; jóllehet sokszor megesik, hogy ez is második feleséget, és attól született számos gyermekeit, első feleségétől született gyermekének jószágából táplálja; azt a' törvény elnézi, tsak magát a' jószágot ne fogyassza; más az, hogy neki nintsen jussa arra, hogy a' tótorság és curátorság megszűnván, felesége vagy inkább gyermekei jószágokból tovább is élhessen, mint az özvegyasszonynak van; tehát módot akart a' törvény neki adni arra, hogy valamit félre tegyen; 's abból,

ha magának nem volna miből élni, élhessen; úgy mindazáltal, hogy arról, a' mit gyermekei jószágaiból keresett, 's magánál megtartott, testamtomot épen ne tehessen (mint annak feléről, a' mit talám ugyan azon jószágból, de felesége életében keresett, tehetne), hanem azt azoknak tartozzon hagyni, a' kiknek jószágaiból kereste.

§. 152.

A' melly jószágot a' tuteur vagy curátor a' Magistrátus engedelmé nélkül, vagy utolsó szükségén kívül elidegenített, az ingyen vevődik vissza, az pedig a' ki megvette, kár-mentés végett a' tutorra vagy curátorra, és annak örökösire útasítatik. Ha tehát az atya vagy anya adta el, és arról is szállott a' gyermekekre valami, annyiban tsakugyan ezeken fekszik a' kár-mentésre 's elégtételre való köteleztetés, valamint abban az esetben is tartoznak a' pénzt vagy egyebet visszafizetni, ha az ollyan jószág ítéltetik nékiek vissza, a' melly felett ő köztök és más valaki közt per volt, a' tuteur pedig vagy curátor az ellenkező részszel megegyezvén, pénzt vagy más valamit vett fel a' jószágért.

§. 153.

Ha azzal nem vádoltathatik is a' tuteur vagy curátor, hogy az árvák jószágát helytelenül elidegenítette; mindazáltal ha hivatalát nem jól viseli (ha mindjárt atya vagy anya volna is) hivatalától elmozdítottatik, más tuteur vagy curátor pedig, a' véteknek mivóltáhozképest a' kárnak néha kétszeres megtérítésére, sőt betsülete 's jó híre neve elvesztésére is ítéltetik. Hogyha pedig magát jól viselte, és számadás alatt vagyon, a' jövedelemnek hatodrészevel megjutalmaztatik; ha-

nemha kevesebbért vállalta fel a' hivatalt; akkor is kevesebbet kap, ha a' törvényszék hírével 's engedelmével árendába adta a' jószágot, vagy ha nagyobb részént tőkepénzből áll az árvának vagyója.

§. 154.

Hogy a' Magistrátus az árváknak minden javaikat, az ingókat ugyan bets szerént való árroknak mellétételével feljegyezni, azokat pedig, ha ugyan tarthatók voltak, az olyan tuteur vagy curator is mind előállítani tartozik, a' ki különben a' jövedelemről számot adni nem köteleztetik, sőt annak örökösei is (ha mindjárt a' jövedelemben esett kárért azon az okon nem tartoznának is felelni, hogy az árva a' teljes időt elérvén atytyoktól számot nem vett): hogy továbbá ha a' Magistrátus a' beadott számadást megvizsgálni elmulatta, és abból az árvára kár következett, a' felelet terhe a' Magistrátuson fekdjön, ezekről sokat beszélni nem szükség.

KILENTZEDIK RÉSZ.

Az Úri és Házi-Gazdai Hatalomról.

§. 155.

Jóllehet már nálunk sem a' győzedelmes ellenségnek kezébe lett esés, sem születés által senki szolgává nem lesz, mint régen, mind a' természeti állapotban, mind pedig a' polgári-társaság felállítása után is lehetett; sőt azon régi törvényeink is, mellyek által némelly bűnösök szolgaságra ítéltettek (kivéven a' magok helyeken előadandó

egy két esetet) magokban elenyésztek, és már mai időben egyéb szolgák nintsenek, hanem csak olyanok, a' kik vagy a' Vármegye által vagy pedig alkuszerént meghatározott béren bizonyos időre a' szolgálatra fogadtattak: nagy része mindazonáltal annak a' hatalomnak, a' mellyel a' házi-gazdák a' természeti állapotban szolgálkik eránt éltek, nem csak megmaradt a' nemeseknél, hanem, kivált a' nem nemes szolgálkikra nézve, valójában polgári hatalommá vált, a' melly a' fő-hatalom által mérsékeltetik ugyan, de még is talán nagyobb, mint a' melly alatt másutt akárhol is, az önként való és szegődött tselédek vagynak.

§. 156.

Az úr és a' szolgák között, a' józanokosság, és a' dolog természete szerént fenn forgó költsönös jusra és köteleztetésre nézve, mindegy volt ugyan, akár kéztől adott légyen az úr naponként enni a' maga szolgálkijának, akár pedig (minthogy az mind a' két részre igen alkalmatlan volt) földet osztott légyen ki köztök olly móddal, hogy abból magok is eljenek, az úrnak is a' termésből valamelly részt adjanak, és mérsékelt szolgálkikat is tegyenek: de minékutána a' házi gazdák, országos társaságba önként öszve-állván, természeti jussaiknak némelly részéről (hogy a' többit bizonyosabbá és bátorságosabbá tehessék) lemondottak, magokat és mindeneket a' polgári-társaság alá vetették, földjeiken lakó szolgálkikat is polgároknak általadták: azt kívánta a' fő-hatalomtól a' köz-jó és az okosság, hogy az azokkal való bánás módját még jobban mérsékelje és határozza, mint azt a' szegődött és ideig való szolgálkikra nézve szükség tselekedni.

§. 157.

Mind e' mellett is, a' nemeseknek és földesuraknak, mind nem nemes tselédeikre, mind pedig azokra nézve, a' kik vagy eleinte önnön javokra szolgálból földművelők lettek, vagy későbbben a' más földjén megtelepedvén az előbbienekhez hasonlókká tették magokat, annyira tulajdonok maradt az úri hatalom, hogy az előszámlált személyeknek, mint a' kik valósággal az ő házak népéhez tartoznak, nem csak hivatal vagy tartozásbeli köteleességekre, hanem minden egyéb akarki által ellenék formálandó keresetekre, sőt néha a' főbenjáró dolgokra nézve is első bíráik.

§. 158.

A' mi több, valamiképen a' feudális törvények szerint sok hatalmas Királyok, a' magok felsége kissebbsége nélkül, birtokokra, 's azzal járó köteleességekre nézve azoknak a' fejedelmeknek törvényszéke alá tartoztak, a' kiktől az országot bizonyos feltételek alatt nyerték: úgy (ha szabad a' kitsinyeket a' nagyokhoz hasonlítani) mind azok, a' kik a' más földjét művelik, ha mindjárt azon nem laknak is, a' földre, 's azzal öszve-kötött tartozásokra nézve, akármilyen rendben, karban lévők legyenek, az uraság-székén gyakorlandó földes-úri bíróságot megesmérni köteleztetnek.

§. 159.

Annyival inkább tehát azok, a' kik rajta is laknak a' más földjén, jóllehet (nemesek vagy nem nemesek ugyan, de tisztesebb rendbeliek lévén, vagy az urasággal különös egyezésre lépven) személyekre, 's egyéb olyan dolgokra nézve,

mellyeknek az uraság jussával vagy földjével semmi közök nints, más bíróság alá tartozzanak.

§. 140.

A' nemes tselédek, és a' nem nemeseknek akármilyen tselédjei tsak kötelezett hivatalbeli dolgaikra, 's azokkal elválhatatlanúl öszve-kötött tiszteletre 's engedelmességre nézve vagynak a' házi-gazdai hatalom alatt; mellynek erejével mértékletesen meg is fenyíttethetnek ugyan, és a' mellynek gyakorlása szinte úgy alája van rendelve a' társasági fő-hatalomnak; de az a' hatalom igen nagyon különbözik az úri hatalomtól, a' melly nem tsak házi, hanem valóssággal polgári, és tsak nemeseket illető hatalom.

§. 141.

A' melly tseléd bizonyos meghatározott vagy külömben is tudható bérért, bizonyos meghatározott szolgálatra beszegődött, és annak idejében elő nem áll, vagy épen máshoz szegődik, ha nemes személy néhol árestommal, ha pedig nem nemes, bottal 's korbáttsal büntetődik; arról is van statútuma némelly Vármegyéknek, hogy az olyan nemes ember, a' ki befogadván el nem bocsátja, Fiscális per alá essen; jóllehet az előbbeni ura is a' törvény szerént 100 Rf. büntetést kérhet a' beszegődött vagy elszökött tselédnek tartóztatásáért; a' kit külömben úton útfélen találván, erővel is vissza-vihetne. A' tseléd törvény szerént esztendő vége előtt egy hónappal tartozik jelenteni, hogy nem akar maradni. Az is van a' törvényben, de külömben is tudnivaló, hogy a' házi-gazda a' rossz tselédet akármikor elhajthatja; valamint tudnivaló az is (jóllehet nints megírva) hogy a' tseléd a' maga kegyetlen, igazság-

talán, 's őtet rendkívül terhelő gazdája ellen a' Magistrátushoz folyamodhatik.

§. 142.

Az árendások, mint olyanok, hanemha ugyan azon úrnak colonusai, jobbágyai 's taksásai egyszerűsmind, vagy pedig az árendából származható kérdéseknek elítélésére előre megbírálták az úriszéket, semmiképen nem tartoznak az uraság bírósa alá:

§. 143.

A' földes-urak a' jobbágyaikkal való bánásban, vagy a' Mária-Therézia által rendbe szedett, béhozatott, 's későbbben az ország-gyűlésén is ideig óráig (míg t. i. más alkalmasabbat lehetne készíteni) megerősített urbáriumhoz, vagy, ha van, a' helységgel kötött, 's kivált az urbáriumnál a' jobbágyoknak kedvezőbb, felsőbb helyeken is megerősített contractusokhoz, vagy pedig a' helységek által a' Királyoktól nyert, 's velek való éléssel megerősített törvényes privilégiumokhoz tartoznak magokat alkalmaztatni.

§. 144.

A' közönségesebb urbárium szerint (mellytől a' Bánáti, Horváth országi, és a' Tóth országi keveset különbözik) tartozik a' jobbágy esztendőnként a' házától, akár telkes gazda legyen, akár nem, egy Rforintot, a' pálinka főzötől, ha azzal rendszerént 's kereskedés végett, még pedig az uraság fájával főz, 2 Rforintot fizetni; egész telkes gazda kézi munkával 104, marhával 52 napot dolgozni, úgy hogy rendszerént amabból 2, ebből pedig 1 nap essen egy hétre; továbbá 2 kappant, 2 tsirkét, 1 ittze vaját, 12 tojást (valamint urának vagy asszonyának, nem pedig azoknak gyermeke-

üknek lakadalmaára, és a' pappá lett földes-úrnak első Misemondásakor is) adni, ha tüzi-fázása van az uraságtól, egy öl vágott fát annak udvarába bévinni, négyen öszvefogva egy hosszú utat megtenni, harmintzan egy borjút, ha pedig kevesebben vagynak, a' helyett egy egy garast adni.

§. 145.

A' fél, negyed, vagy nyóltzadrész telkesek birtokjok szerint szolgálnak, de a' kik még nyóltzadrész telket tevő földnél is kevesebbet bírnak, azért különösen dolgozni nem tartoznak, hanem csak az attól jövő kilentzeden kívül, ha ugyan házok van, 18 napot, ha pedig nints, és csak úgy laknak más jobbágnál mint zsellérek, 12 nap dolgozni, és még ketten ketten egy egy öl fát az erdőben vágni 's elkészíteni köteleztetnek.

§. 146.

Továbbá tartoznak a' jobbágyok mindenféle földi terméseikből (kivévéen azt, a' mi a' belső telken vagy kaszállón, vagy azoknak pótolásául adatot szántóföldeken termett), szintúgy a' bárányokból, gödölyékből és méhekből kilentzedet adni, a' kilentzen felül vagy alól lévő bárányokat négy, a' gödölyéket három, a' méh kasokat pedig mind egyiket 6 krajtzárjával megváltani, ha szükséges, a' ragadozó vadaknak pusztítására az uraság porával 's golyóbisaival felkészülve, télben három napot fordítani.

§. 147.

Az úr-dolga negyedrészenek a' téli 6 hónapokra kell maradni, a' mikor osztán nap feljöttkor nem onnan hazúl indulni, mint nyárban, hanem helyben lenni és a' dologhoz kell fogni; szorgosabb dolog idején van az uraságnak jussa, hogy

a' héti munkát kétszeresen kívánja, de úgy, hogy az egész következő héten a' jobbágy magának dolgozhasson. Ha távolabb fekvő helyre kell menni a' dologra, négy napig tartóztathatja ugyan az uraság a' jobbágyot egy végbe, de a' jövetelt és menetelt napszámba bevenni, 's neki nyárban legelőt, télben szállást adni tartozik.

§. 148.

A' hosszú fuharnak tűrhető útban kell megenni, 's nem messzebb, hanem annyira, a' hová rendes hajtással két nap el lehet menni; a' mit a' jobbágy szállásért, vagy netalán réven vámon fizetett, azt az uraság megfordítani köteles. Terhet vagy tsak menet, vagy tsak jövet szabad vitetni, különben felét a' fuharnak héti napszámba is bé kell venni. Ezt a' fuhart, valamint a' vadászatot is, sem más munkával ledolgoztatni, se pénzek megváltani, sem pedig, ha esztendő által elmulasztatott, más esztendőben kipótoltatni nem szabad.

§. 149.

A' mondottakon kívül azt a' hasznát is veszi az uraság jobbágyainak, hogy azoknak jószága, ha minden más örökös nélkül kihalnak, ő reá száll, és hogy ha azok pénzért dolgozni, vagy valamit eladni akarnak, neki van mások felett elsőse.

§. 150.

Ezen haszonvételekért tartozik az uraság belső teleknek legalább egy, de a' hol a' marhatartás nagy divatjában van, két, három hőlndnyi földet is adni; a' kaszálló egy egy telek után, a' hol legkevesebb 6 ember vágót, de sok helyeken húszat 's többet is teszen. Tartozik továbbá adni elégséges legelőt, a' melly a' helyeknek, mi-

néműsége szerént szorossabb vagy tágasabb, igen kevés és szűk helyeken p. o. minden telek után 5 hóld, de néhol 20 's 30 is, a' mellyet nem könnyen lehet kissebbíteni.

§. 151.

A' szántóföldnek, hogy egész telket formáljon, némelly Vármegyékben, a' mellyeknek igen szűk és nagy munkát kívánó földje van, de a' mellyekben a' terméseknek is sokkal nagyobb az ára, 16 hóldnak kell lenni, annál kissebb telek nintsen is sehol; de a' hóldoknak száma, a' mellyekből egy jobbágy telek áll, a' szerént nevekedik, a' mint a' föld lapályosodik, úgyhogy 20, 30, 38 hóld is van osztán egy telekben, még pedig nem 1200 vagy 1500 négyszegű ölelkel mérve, mint néhol, hanem 1600-zal is.

§. 152.

Köteleztetik továbbá a' földes-úr arra, hogy a' maga embereit mindenképen óltalmazza, az azokon elkövetett erőszakoskodásokat perrel is megkeresse, árvaiknak gondjokat viseltesse 's viselje.

§. 153.

Ha a' földes-úr azt gondolja, hogy a' jobbágyok több földet bírnak mint a' mennyitől, p. o. egy telek után szolgálnak, felmérheti a' földet, de a' mi felesleg találtatik, azt a' maga majorság földjeihez nem kaptsolhatja, hanem új telkeket tartozik formálni; mellyeknek ha gazdája nem akad, a' helység bírása tartozik azokat a' nép által a' falu hasznára műveltetni, 's érték mind az uráságnak szolgálni, mind az adót, 's egyéb terheket viselni.

§. 154.

Ha a' népnek valami urbáriális panasza va-
gyon az uraság ellen, annak az a' rendje, hogy
először is a' Szolgabírónak kell jelenteni; ki is, ha
az urasággal jó móddal nem végezhet, a' Várme-
gyére adja a' dolgot. Ha ott sem találának a'
jobbágyok orvoslást, szabad ö nekik a' Helytar-
tó-Tanáthoz, vagy ö Felségéhez folyamodni; a'
melly igen könnyen megesik, tsak az adófizető
nép Ágenséhez írandó és postán elküldendő levél
által is; mert hogy a' Helységek deputátusokat
küldjenek fel, 's a' végre pénzt szedjenek össze
a' néptől, az igen keményen meg van tiltva, 's
még azt is meghüntetik a' ki fellovalja a' népet,
's instántiát ír neki. Tudnivaló dolog, hogy ha
Bétsbe megyen is a' panasz, tsakugyan az úri-
székre fog kerülni, 's onnan megyen osztán fel-
jebb a' maga útján, a' Vármegyére, Helytartó-Ta-
nátsra, 's ö Felségéhez. Legokošabban tselekesz-
nek pedig, ha a' Vármegye fő Fiscálisa híre nél-
kül semmiben el nem indulnak.

§. 155.

Hazánk jobb részében már Jósef Tsászár előtt
is esméretlen vólt az örökös jobbágyság, már ma
pedig mindenütt az, elannyira, hogy a' jobbágyok
és szabadosok közt tsak ideig való külömbség
van, és minden jobbágyot úgy kell gondolni,
mint Jósef előtt a' szabad költözésű taksások gon-
doltattak; tsak hogy már most az elköltözésnek
módja 's ideje meg van határozva.

§. 156.

Ugyan is, ha a' jobbágy el akar költözni, tar-
tozik azt Sz. Mihály nap körül jelenteni, és ha
mindent megfizet a' mivel tartozik, a' Vice-Is-

pántól úti-levelet kapván, Gergely napkor elme-
het a' hová tetszik; a' kinek a' Vice-Ispán az úti-
levelet kiadta, attól az uraság azt meg nem ta-
gadhatja.

§. 157.

Az épületjeit és más javításait (kivéven a'
fát, követ, a' mit az uraság adott néki) eladhat-
ja, de ha vevőt nem talál, semmit el nem ronthat,
hanem az uraságnak tartozik hagyni, a' kinek
kötelessége lesz más lakosról gondoskodni, addig
pedig a' helység fogja a' telket bírni, 's tőle az
úrnak szolgálni, 's az adót is fizetni; van példa
hogy maga az úr tartja és fizet tőle.

§. 158.

A' melly földes-úr a' bizonyság-levél nélkül
elköltözött jobbágyot befogadja, 100 Rf. bünte-
tésben, a' költségben, a' kárnak, a' jobbágy adós-
ágainak megtérítésében marasztatik.

§. 159.

Azokon a' büntetéseken kívül, mellyek kivált
az úr dolga elmulasztásáért az urbáriumban meg-
írattattak, és halasztást nem szenyvednek, semmi
képen nem szabad ugyan rendes úriszéken kívül
a' jobbágyot büntetni; de hogy se az uraság örö-
kös úriszék tartással ne terhelődjön, sem pedig
a' jobbágy maga nagy kárával zárva sokáig ne
tartódjon, vagy a' bűn büntetése hosszú időre ne
haladjon, szükséges, hogy az apróbb vétkeket, p.
o. tilalom-töréseket, kártételeket, motskolódáso-
kat, betstelenítéseket, kisebb lopásokat, vereke-
déseket 's a' t. a' helység bírái, (a' kik külöm-
ben inkább a' jó rendtartásra, 's az igazgatás né-
melly részeinek a' felsőség parantsolatja szerint
lejendő végrehajtására rendeltetett hivatalbeli

emberek, mint tulajdonképen való bírák) a' nagyobbakat pedig (de nem főbenjárókat) az uraság, vagy annak tisztje, rendes úriszéken kívül ugyan, de szükséges mérsékléssel és vigyázással, azzal a' hatalommal, melly szerént jussa van és tartozik is a' maga jószágában a' jó rendet és köz-bátorságot fenn tartani, vagy pedig (a' mi még tanátságosabb) a' Szolgabíró büntesse.

§. 160.

Az pedig mindnyájoknak kötelessége, hogy a' jobbagyok ellen 's közöttök fenn forgó peres dolgokat költséges perre ne botsássák, hanem a' könnyebbeket ugyan, p. o. világos adósságokat, apróságról való osztályokat, bírói módon ítélik el; a' nehezebbeket is, ha lehet, a' magok tekintetének közbevetése által eligazítani, 's a' perlekedőket, a' kétséges esetekben eggyeztetni, a' mellyik résznek igazsága nintsen azt a' maga keresetétől való elállásra, vagy az elégtételre bírni igyekezzenek.

TIZEDIK RÉSZ.

A' Királyi Fiscusról.

§. 161.

A' királyi Fiscusnak, a' Király peres dolgai igazgatójának, 's a' Sz. Korona Fiskális Prokátorának az a' kötelessége, hogy a' korona jussait és jószágait, a' Fiskális jószágokat (a' mellyek t. i. kihalás vagy hűségtelenség miatt a' Királyra szállottak) a' vallás vagy tudományok fenn tartására rendelt jószágokat (mellyek leginkább a' Jésui-

táké, vagy Paulinusoké voltak) a' királyi familia magános birtokait a' törvénykedésekben őrizze, őltalmazza, kikeresse.

§. 162.

Azok ellen is az ő kötelessége perlekedni, a' kik a' Palatinustól több, vagy nem olyan jószágot nyertek, mint a' mennyit, vagy a' millyent a' Palatinus adhat; a' kik a' privilégiummal adódni szokott jussokat (p. o. tsap- vagy mézárszéket, révet, vámot, vásárt) a' nélkül gyakorolják; a' kik az értzbányákból a' tizedet adni nem akarják, a' kik a' közönséges pénzt (ekklésiákét, oskolákét, ispotályokét 's a' t.) olyan embernek adták költsön, a' kinél elveszett.

§. 165.

Némelly főbenjáró, vagy tsak polgári vétkek miatt is ő perlekedik, p. o. a' felség-bántók, vagy tsak hűségtelenek ellen, a' bátorság levelet (salvus conductus) megsértők ellen, uzsorások ellen a' tökepénznek elvesztésére; az olyan királyi városok ellen, a' mellyek akármelly magyar (az az nem külföldi) embernek a' házvételt, vagy pedig nyelvére vagy vallására való tekintetből a' hivatalra való menetelt akadályoztatják, 2000 Rf. büntetésre; azok ellen, a' kik szerentse-játékokat (a' mellyekben t. i. az okosságnak, a' figyelmetességnek semmi helye nints; p. o. a' Pharao) játszanak, vagy a' magok házokban azoknak játszását megengedik, 100 arany büntetésre 's a' t. Ő esküszik a' Király helyett a' perekben.

§. 164.

Valaminthogy ha a' Fiscus felperes, az alperesnek bírójához tartozik folyamodni, úgy maga is mint alperes, az elibe a' törvényszék elibe idéz-

tetik, a' melly elibe mások az olyan nemű dologért idéztetnek, és külömben is azt a' módot köteles a' törvénykezésben tartani, a' mellyet más perlekedők.

§. 165.

A' közönséget illető olyan perekben, a' mellyek a' törvény szerént a' vármegyebeli, vagy más törvényt szolgáltató, p. o. királyi városi, vagy szabad kerületi hatalom alá tartoznak, a' királyi Fiscus személyét az odavaló Fiscus viseli; p. o. midőn a' Vármegye Fiscusa a' Felsőség parantsolatjára főbenjáró, fenyítő, vagy tsak pénzbeli büntetésre intézett pereket kezd. Ugyan az ő kötelessége a' nem nemesekért a' nemesek ellen, kivált a' személyes és pénzbeli büntetéssel büntetődni szokott sérelmekért maga neve alatt perlekedni, a' szegényekért, kiket t. i. a' Vármegye olyanoknak esmér (valamint a' kerületi és királyi Táblákon a' Király által fizetett szegények Prókátorai) ingyen prókátoroskodni, az árvák dolgába bele szállani, az adófizető népről minden törvénytelen terheket elhárítani igyekezni, p. o. midőn a' Vármegye előljáróji, mint szokták mondani, a' jó békességért azzal kedveskednek a' katonaságnak, de tsak a' tiszteknek, a' mivel nem tartoznak. Az urbáriális perekben, a' mellyekben t. i. a' földes-uraságnak és a' jobbágyoknak költsönös jussaikról 's tartozásaikról vagyon a' szó, a' jobbágyokat az uraság Fiscusa ellen óltalmazni, a' kétséges esetekben az urasággal a' Felsőség helybehagyása jó reménysége alatt eggyezni, az adófizetőknek, kivált a' telkes embereknek számát fogyni nem engedni, hanem inkább nevelni 's a' t,

Ezen kötelességeiknek gyakorlására némelly jelességekkel élnek ugyan (*privilegia fiscalia*) p. o. hogy prókátor-vallást előmutatni, vagy bizonyítani nem tartoznak, hogy költséget, ha a' pert elvesztik is, nem fizetnek, hogy a' fiscális keresetekben, kivált a' mellyek főbenjárók, vagy tsak fenyítő büntetésre intéztettek is, azt is sürgethetik, a' mi a' kereset-levélben, (*Actio*) benne nints, hanem azután adta elő magát 's a' t. de különben a' perlekedésnek rendit és folyamatját ők is köteleztetnek megtartani.

A' püspöki Consistoriumok 's az úri-székek is valóságos törvényszékek, 's azoknak Fiscusai magistrátuális Fiscálisok, kivált ha az uraságnak a' főbenjáró hatalomról privilégiuma van; mert hogy más fenyítő, vagy polgári Fiscális pert kezdjen, a' nélkül ellehet, mivel az úriszéknek olyan emberekkel van az e'féle esetekben ügye, a' kiket akárkinek tsak szóval jelentett panaszára vagy vádolására is, a' hatalma alá tartozó dolgokban, tsak a' maga szolgája vagy a' falusi bíró által hivatván, illendő kihalgatás után mérsékelve fenyíthet.

A' consistóriális Fiscálisnak kötelességei leginkább ezek: az elválásra intézett perben a' házasság mellett dolgozik; a' törvénytelen házasságnak megsemmisítésére pert indít, a' jegyesek, annyival inkább a' házasok közt izgágát szerzőket törvénybe idézi; a' Püspök engedelme nélkül külön lakó házasságokat az együtt-lakásra kényszeríteni kéri 's a' t. Mellyeknek némelly része az

Evangelicusokra nézve a' polgári közönséges Fiscalisra is néá illik.

MÁSODIK KÖNYV.

A' JAVAK KÖRÜL LÉVŐ JUSSOKRÓL.

ELSŐ RÉSZ.

A' Jóság-keresésnek természeti módjai, és némelyeknek azok közzül a' szerzett törvényekhez való alkalmaztatása.

§. 169.

Már a' polgári társaság felállítása előtt is volt az embereknek arra jussok, hogy az olyan jószágot a' mi senkié se volt, elfoglalják, azt a' mi az övék másnak adják, mint ma is sokféle szerződésekkel, mellyekről a' magok helyeken szállani fogunk, adni szokták; az is, a' mivel a' jószág szaporodott, vagy a' mi abból származott, akkor is azé lett a' kié a' jószág volt, valamint mai időben is azé szokott lenni (Accessio).

§. 170.

A' foglalást (occupatio) mint kereset módot, a' mi törvényünk némelly esetekben meghagyta; mert nem tsak a' földes-uraknak a' magokéban, hanem minden nemes embernek akárkiében bizonyos határozásokkal a' vadászatot megengedte. A' földes-urat tsak annyiban szorította meg a'